

Arkivnyt

Juni 2025

2025:2

Indhold

► Murermeister og entreprenør Frederik Skærbæk	2
► Dr. Hansen var ikke den eneste ..	14
► Nielsen, Esbjerg, og min drøbel. .	16
► En grøn skole.	20
► Information fra arkivet.	32

Sønderrisskolen fik ti gange tildelt Grønt Flag af Friluftsrådet i forbindelse med deres indsats for at skabe fokus på miljøbeskyttelse. På billedet er flaget netop blevet hejst af borgmester Johnny Søtrup den 29. august 2002.
Foto: Torben Meyer.
EBA 28371-041.

ArkivNyt

udgives af Esbjerg Byhistoriske Arkiv som digitalt nyhedsbrev og udkommer fire gange årligt.

Redaktion

Lars Brockhoff (ansv.)
Peter Bak
Aja Høy-Nielsen
Niels Frederiksen
Peter Hundebøll
Anette Rydahl

Citater med kildeangivelse er tilladt.

Redaktionens
adresse:
[byhistoriskarkiv@
esbjerg.dk](mailto:byhistoriskarkiv@esbjerg.dk)

Murermester og entreprenør Frederik Skærbæk

Af Eva Skærbæk

Min far, Andreas Frederik Olesen Skærbæk, var en af tolv børn, født i Bramminge den 11. juli 1903. Hans far var murermester, så drengene fik en uddannelse som murer, mens pigerne måtte nøjes med at komme i huset eller på husholdningsskole. Min fars ældste bror emigrerede til USA, men da min far nogle år senere ville det samme, var indrejse til USA lukket. Efter læretiden rejste han derfor til Canada. I 1930 rejste han formentlig på grund af Den store depression 1929-31 til Australien, men her viste det sig at være vanskeligt at finde arbejde. Derfor gik rejsen videre til Indien, herfra til Ægypten og endelig til Danmark. I 1930 slog han sig ned i Esbjerg.

Det meste af det jeg ved om min fars opvækst fortalte han mig i de år hvor jeg som den yngste var med på sommerferie i de forskellige huse på Fanø min far lejede i fjorten dage om sommeren. Jeg var den sidste i børneflokken på tre, og var den eneste der var med på disse ferier, som må have fundet sted i årene 1953-59. Jeg har herlige erindringer om, hvordan min far og jeg vandrede i pyjamas til købmanden for at købe rundstykker til morgenmaden.

Jeg husker, hvordan min far og jeg badede i Vesterhavet, og jeg fik kun lov til at gå ud til knæet, for bølgerne var høje og farlige. Senere fik jeg min far til at give mig en tur i de grønne badevogne som var ejet af de store badehoteller. De blev trukket ud i vandet af heste, og så klædte man om i vognen, og badede fra den. Det skete kun én gang, men åh hvor herligt og uforglemmeligt. Det var dog mest i weekenden min far holdt sommerferie, ellers tog han til Esbjerg tidligt om morgenen og kom hjem om aftenen, helt som resten af året.

Under disse ture på stranden ledte vi sammen efter sten med hul i. Det var, fortalte min far, det eneste legetøj han kendte til som barn. Og han fortalte også, hvordan han i en alder af otte år - som de andre brødre - blev sendt hjemmefra fra april til oktober for at vogte får. De penge han fik, måtte han aflevere til sin far. Dengang og nu har jeg svært ved at forestille mig hvordan det har været.

Badevogne på stranden ved Fanø Vesterhavsbad, ca. 1950. Badevognene blev trukket ud i vandet af heste. De sidste badevogne forsvandt midt i 1960'erne. Foto: Paul Bølling. EBA 79466-008.

En historie min far fortalte handlede om dengang han skulle tage kørekort. Han kunne godt køre men måtte have et kørekort. Efter at have kørt en kort tur rundt i Esbjerg, bad kørelæreren min far om at holde ind ved et værtshus. Her fik min far besked på at købe to øl og to snaps til dem, og efter at have drukket dem, fik min far sit kørekort. Når min far fortalte historien, var det med en hovedrystelse over at blande kørekort og spiritus.

Min far mødte min mor i Esbjerg. Efter sin fars død var hun sammen med sin mor flyttet fra Skodborg til Esbjerg samme år som min far. Om min far lejede et værelse hos dem eller hvor de ellers mødte hinanden, vides ikke. De blev gift 9. april 1931, og det første barn kom i november 1933. Det var vel lidt usædvanligt for en murer-svend både at de rejste på bryllupsrejse og at den gik til Heidelberg. På et brunt foto fra dengang ser de glade ud.

Det hænger måske også sammen med at murer-mesterforretningen blev etableret 1. april 1931. De havde de første år arbejdet sammen for at få et firma op at køre. Min mor rensede blandt andet mursten, så de

kunne anvendes igen. En anden opgave var at holde lejligheden pæn og ordentlig, ikke bare i værelserne, men i alle skabe, så min far kunne vise kunder, hvordan han byggede lejligheder med indbyggede skabe.

Fredag aften gik de som regel en tur i Kongensgade. Min mor fortalte at hun som regel havde en kr. tilovers fra husholdningspengene. Ofte brugte hun 98 øre til et håndklæde eller noget andet til husholdningen, og derefter gik de i chokoladebutikken, hvor de for de sidste to øre fik hvert et stykke chokolade med hjem til aftenkaffen. Min fars favorit var en firkant mørk chokolade fyldt med nødder og min mors et marcipanbrød. At jeg har hørt historien mange gange, tyder på at det har været en dejlig tradition. De ville noget, og de kunne og fik noget sammen.

At min far huskede det, viser de julehilsener som blev sendt ud sammen med julegratiale til medarbejderne. Irma og Fred. Skærbæk ønsker alle en glædelig jul og et godt nytår.

På arkivet i Esbjerg findes en stor bog med mange fotos der viser at i årene

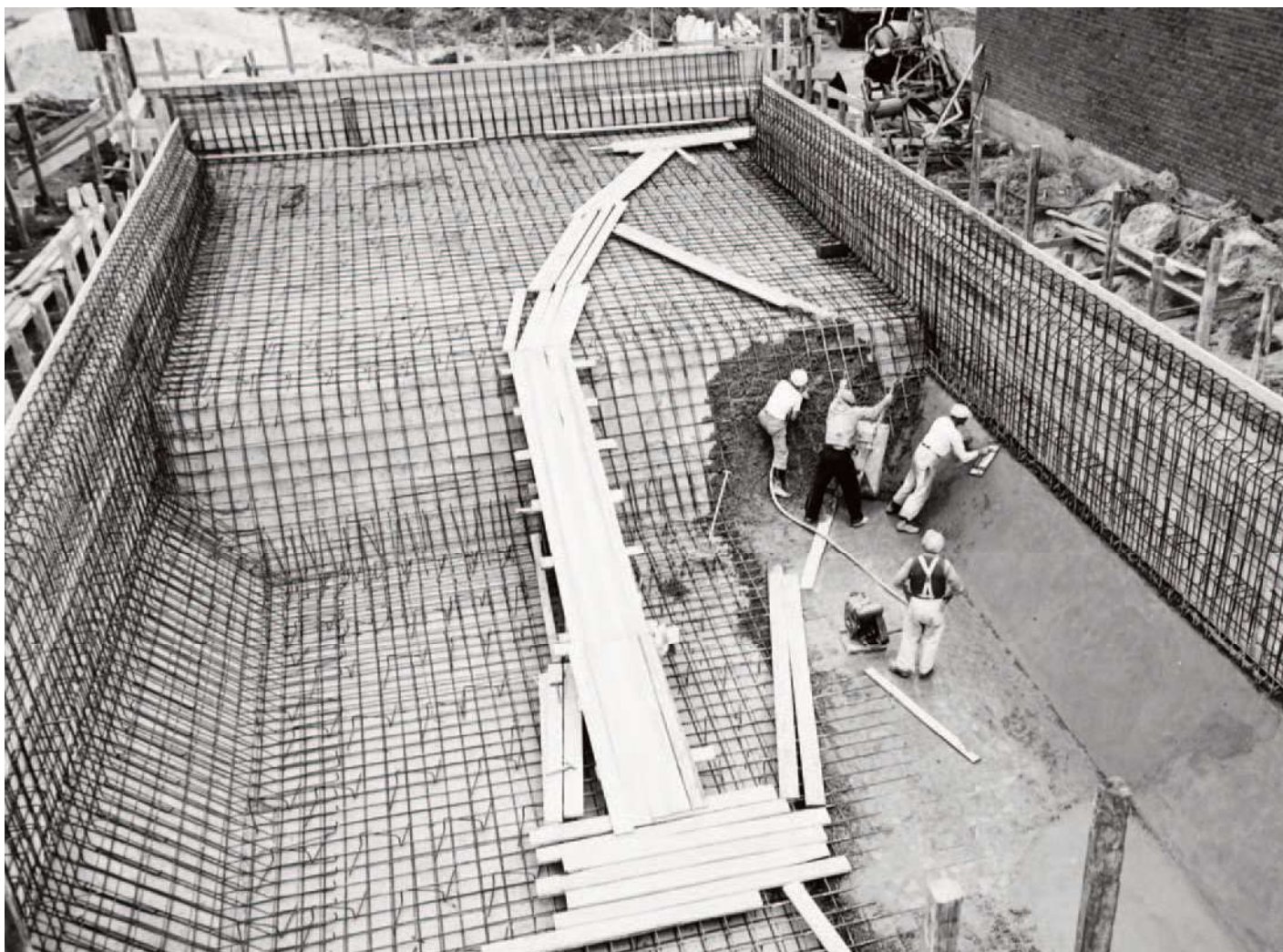

Irma og Frederik Skærbæks tur i Kongensgade fredag aften gik ofte til Christine Jørgensens konfektur, hvor der blev købt chokolade med hjem til aftenkaffen. Foto: Knud Rasmussen. EBA 110786-050.

Murermester Skærbæks personale i gang med byggeri ved siden af læderhandler Nordahl, Kongsgade 67, 1948. Foto: Paul Bølling. EBA 54064-008.

Skærbæks murerfirma stod for byggeriet af Esbjergs første fri-luftsbad ved Boldesager Skole. Badet blev opført i perioden 1. juni til 10. oktober 1951. Foto: EBA 71966-070.

1931–1951, hvor der blev bygget et væld af lejlighedskomplekser i Esbjerg og omegn. En beskeden notits fortæller, at det var bogholder Loldrup og ingeniør Blæsbjerg, der sammen lavede bogen, formentlig på min fars opfordring. Desværre findes der ingen fortsættelse på bogen. Dermed er mange af de store byggerier min far var entreprenør på ikke med. Esbjerg Kunstpavillion 1962, Hotel Britannia 1965, Skoleparken 1966, Grundtvigskirken 1968, Fiskeri og Søfartsmuseet 1968, Esbjerg Rådhus 1970.

Esbjerg var, som bogens billeder illustrerer, en ny by, som voksede meget hurtigt. I min erindring havde min far mellem 20 og 100 personer i arbejde. Der var ofte licitationer, og så stod nerverne på højkant i hjemmet. Hvis ikke min far vandt licitationerne, måtte arbejdet i værste fald lægges om til reparationer, tilbygninger, mindre arbejder, og følgen var at folk måtte fyres. Det prægede stemningen i hjemmet. Min far tog af og til ud at fiske, ikke for at fange fisk. Hvis han var så uheldig at fange en, skyndte han sig at smide den ud igen. Det var nerverne der måtte i ro. Senere tog han flere gange på 1 eller 2 ugers ophold på Enrum, et sted på Sjælland.

I nogle år fik jeg lov til at være lidt med i firmaet. Således tjente jeg lommepenge ved at køre regninger ud i Esbjerg. Loldrup, bogholderen, var så venlig at lave en rute til mig. Jeg tjente kun frimærkernes pris. Der var altid en del regninger som fortæller om tider med små arbejder og reparationer. I sommeren 1963, da jeg havde fået kørekort, blev jeg i en månedstid sat til at køre en bil, der kunne rumme 6-7 murere fra Esbjerg til Varde tidligt om morgenen og hjem igen om eftermiddagen, og det var godt betalt. Jeg var nervøs over at skulle køre så mange, som var det antal passagerer, man måtte have med almindeligt kørekort, men min far var overbevist om, at det både kunne og skulle jeg! Nogle måneder tidligere, samme dag som jeg havde bestået køreprøven, gav han mig nøglerne, ikke til sin varevogn, men til den store private Mercedes. Endnu en tillidsrelation.

Familien Skærbæk ved familiens nye personbil – en Mercedes – ud for Jyllandsgade 165. Datteren Eva Skærbæk fik overrakt nøglerne til familiens privatbil samme dag som hun bestod køreprøven i 1963. Foto: EBA 130810-070.

Der var licitation på Grundtvigskirken. Min far fortalte at han lagde sig meget lavt, for han ville bygge en kirke, som hans far havde gjort, og han vandt da også licitationen. Arkitekten ønskede en bestemt fuge mellem stenene, men min far frarådede det, da havgusen ville tage denne fuge. Arkitekten holdt på sit, for havet var jo langt væk, og min far måtte bøje sig. Dog skrev han ind i kontrakten at murermesteren frasiger sig ansvaret for fugerne, da havgusen vil tage dem. Uden denne indsigelse havde min far sikkert været ruineret. Nu fik han så nogle år senere opgaven med at skifte alle fugerne ud.

Arkitekten på Rådhuset i Esbjerg vil have hele bygningens facade dækket med kobberplader. Min far indvendte at det vil blive meget varmt indenfor på kontorerne, hvor folk skulle arbejde. Åbenbart var en indsigelse ikke nødvendig denne gang, men han havde ret, og kunne få år senere tage alle kobberpladerne ned. Folk kunne ikke arbejde indenfor grundet varme.

Min far blev tiltalt med 'du' og 'Skærbæk'. En gang sagde jeg uvist af en eller anden grund 'Frederik' til min far. Det blev han meget irriteret over, for os børn var han 'far'!

Murermester Frederik Skærbæk havde murerentreprisen på Esbjergs nye Rådhus i Torvegade 74. Rådhuset, som her ses under opførelse, blev indviet 1. oktober 1970. Foto: Peter Nissen. EBA 14254-042.

Murermester Frederik Skærbæks personale, ca. 1945. Foto: Paul Bølling. EBA 51978-008.

Meget tyder på at min far var vellidt hos sine medarbejdere. Han respekterede sine folk og var selv ude på byggepladserne, når folk mødte ind tidligt om morgenen, og ofte også når arbejdsdagen var slut.

Der var dengang en del øl både på arbejdspladserne og efter fyraften. Det kostede ofte mere end familie-økonomien kunne tåle, og det hændte derfor at konen gik eller smed manden ud. Ved sådan en lejlighed tog min far ud til en murer, og udtrykte forståelse for hans situation. Konen var gået med børnene, og han vidste ikke andet råd end at drikke. Min far havde en håndfuld øl med, og sagde at "du er den bedste flise-murer jeg har, og jeg har brug for dig. Så nu drikker vi en øl sammen, og i morgen stiller du på arbejde kl. 7". En anden historie var, hvordan en kone havde belagt alle skiverne i madpakken til sin mand med ølkapsler! Det kom min far for øre, og så fik bogholderen besked om at ugelønningen kun kunne udleveres til konen. Og hun fik så besked på at give manden, så han kunne få en øl af og til.

Senere viste det sig at min far i alle år havde støttet Kofoed skole i solidaritet med dem, der ikke klarede sig med ordene "det kunne have været mig". Min far fortalte, at han havde røget meget i sin ungdom, men sluttede med det, da han mærkede afhængigheden. I min barndom røg min far en cigar nytårsaften. Den kunne så bruges til at tænde fyrværkeri, raketter etc.

Indimellem rejste min far til København for at udfri en af sine brødre af gælds-fængsel. Og indimellem rejste begge mine forældre til København, fordi de var inviterede til cocktailparty af min mors bror, som boede der. Han var den eneste pilot kong Frederik IX ville flyve med, og han havde derfor skuffen fyldt med "sildesalat", som han kaldte de mange medaljer han var blevet tildelt. Min far syntes at det var en lang rejse for at stå op og drikke et glas eller to. Men de rejste, og ser vældig flotte ud på et billede jeg har fra en af disse rejser.

Min far var i den tid jeg husker meget velklædt. Han fik sit tøj syet hos Gladbjerg, som han mente var den bedste skrædder i

Skræddermester Jacob Gladbjerg – kaldet Mester Jacob - med personalet, 1942. Foto: EBA 00928-070.

Esbjerg. Når tøjet var slidt, blev det til arbejdstøj. Måske hang det velsiddende tøj sammen med at min far efterhånden bestred ledende poster. Han var medstifter af boligselskaberne A/S Esbjerg Gaard, Møllevangen A/S, Skoleparken A/S, og medstifter af selskaberne ES Færdigbeton, A/S Pakhus I og II. Udover bestyrelsesarbejde i disse selskaber var han medlem og siden formand for Landmandsbankens lokale bestyrelse.

Vi rejste også på ferier. I nogle år gik rejserne med bil til Hamborg, senere Harzen. Her var min bror med et par år. Min søster fik en kæreste da hun var femten og blev gift med ham så snart hun var 21. Jeg husker ikke, at hun var med på nogen rejser. Senere blev det togrejser med Jørgensens Rejsebureau. Det var rejser til Schweiz, Gardasøen, Østrig og Rhinen. Som på sommerferierne på Fanø var jeg med som det sidste og yngste barn.

På rejserne mødte vi mennesker fra andre lande, og min far var hurtig til at invitere dem, hvis de kom til Danmark. Der var nogle der kom på besøg, og jeg husker

især deres forsigtighed med at tage af den for dem fremmede mad, men så snart de havde smagt min mors mad, så tog de for sig, og det glædede min far sig stort over.

Efter studentereksamen i 1964 var jeg alene afsted på en fem ugers tur til USA for at besøge og bo hos min fars ældste bror Charlie og hans kone Carna, der boede på Long Island. Selv om det var fantastisk, følte jeg at jeg var blevet sendt afsted. Min far havde ikke lyst til at besøge USA. Hans begrundelse var, at det var blevet så forandret. I tilbageblikket tror jeg at det hænger sammen med racekampen i USA, som prægede også min rejse, da det var helt umuligt for hvide mennesker at komme i nærheden af Harlem. Året var som nævnt 1964, året hvor Martin Luther King fik Nobels Fredspris. Nogle år senere rejste min far og mor dog sammen med en del venner en tur til USA.

Min rejse i 1964 blev en spændende tur med skib fra Amsterdam til New York og fly tilbage. Jeg slog følge med to gymnasievenner, Ulf Anderskov og Ole Bak. De ville senere have mig med på en campingtur

Eva, Irma og Frederik Skærbæk på langtur til Harzen i den private Opel Kapitajn, ca. 1960. Foto: EBA 130812-070.

Familien Skærbæk havde ofte besøg af mennesker, de havde mødt på deres rejser. Her er det indere, som er på besøg hos familien i privatboligen Jyllandsgade 165. Foto: EBA 130814-070.

Eva Skærbæk på vej over Atlanten til New York med gymnasiekammeraterne Ole Bak og Ulf Anderskov. Eva boede hos sin onkel og tante, og måtte ikke tage med de to unge mænd på campingtur rundt i USA, da det ville være for farligt for hende. Foto: EBA 130817-070.

rundt i USA, hvilket min onkel absolut forbød, da det var for farligt. Herefter tilbød jeg at bo på hotel, men det var ifølge onkel Charlie endnu værre. Min far blev ganske irriteret over at jeg ikke fik set så meget som jeg gerne ville, og Onkel Charlie bad derfor sin ældste datter om at tage mig med på en tur til Washington, og selv gjorde han også sit for at jeg ikke skulle kede mig.

Udover sit murermesterfirma som hans søn havde overtaget, havde han nemlig også en restaurant med bar. Det foregik så sådan at han kom kørende ind i indkørslen og spurgte: Is Carna home? Når jeg sagde nej, svarede han: Come along. Så satte jeg mig ind i bilen, og turen til gik Olsens Inn. Olsen eller Olesen var det mellemnavn som også min far havde, og det valgte Charlie i stedet for Skærbæk, som dengang i USA kunne lyde jødisk. På Olsens Inn blev jeg præsenteret for alskens drinks: Manhattan, Grasshopper, Tom Collins, Pink Lady etc. Det var dengang lige i overkanten for en ung pige på 19 år. Men sjovt var det, og

efter barbesøget gik turen hjem til meatballs og isvand.

En dag spurgte onkel Charlie om vi drak vin til maden hjemme, og jeg svarede at det hændte. Så kom onkel Charlie hjem med en kasse portvin og fyldte et vinglas op, og så blev det rigtig svært. Jeg var ikke vant til at sige fra, så det tog et par glas og et par aftner, før jeg tog mod til mig og sagde at det var vin og ikke portvin vi drak til maden i Danmark.

Kort efter hjemkomsten gik turen til Århus. Det var tiden før SU, og min far støttede mig økonomisk. Jeg sendte regnskab hjem og fik det tilbage med "UG". Efter et års studie kom jeg ind på Parkkollegiet, vel at mærke kun fordi min far havde underskud netop det år og fordi jeg var teologistuderende. Der skulle være sådan én på hver kollegiegang! Hvor heldig kan man være. Min mor sendte pakker til Århus, og de var meget velkomne. Når jeg var trist, fik jeg brev fra min far. Brevene var korte og sluttede altid med: "Keep smiling". Jeg følte mig set og elsket af begge mine for-

Eva Skærbæks onkel og tante – Charlie og Carna – foran deres hus på Long Island, 1964. Charlie Skærbæk, som også havde været murermester, emigrerede til USA som ung mand. Foto: EBA 130816-070.

Familien Skærbæk ved Evas konfirmation, marts 1960. Forrest: Irma og Frederik Skærbæk med konfirmanden Eva i midten. Stående fra venstre: Sønnen Poul Skærbæk, datteren Birthe Vammen og svigersønnen Kaj Vammen. Foto: Paul Bølling. EBA 09442-008.

ældre, men i tilbageblik er det lidt sært at ville være økonomisk uafhængig samtidig med at jeg blev støttet økonomisk.

Vi var tre søskende med seks års mellemrum. Ofte spøjte min far med at han gerne ville have haft et helt fodboldhold børn, men det blev dog ved de tre. Min søster blev gift da jeg var ni år, så jeg husker ikke meget om hende fra min barndom udover at hun syntes det var skrækkeligt, at hun af og til skulle passe mig. Min bror havde jeg mere glæde af, især da jeg blev 17-18 år, for så kunne jeg tages med ud i byen.

Det var et traditionelt hjem på den måde at min far arbejdede fra tidlig morgen til sen eftermiddag med forretningen, og min mor passede hjem og børn og husholdning. Min far var meget optaget af at vi skulle lære at gå ordentligt på fødderne, spise pænt med albuerne ind til siden og ikke være kræsne. Først meget senere opdagede jeg, at min mor kun lavede mad som min far kunne lide, og det satte jo et perspektiv på at han ikke var kræsen.

I nogle år var hele familien hver måned ude at spise på Centralhotellet på Torvet. Ofte var der musik til, og min far holdt øje med at vi opførte os pænt ved bordet, talte høfligt med tjenerne etc. "Gå ordentlig på dine ben" kunne det lyde både på vejen derop og på vejen hjem. Hensigten var dog også at støtte Centralhotellet og at give min mor fri for at lave mad. Langt senere husker jeg, hvordan vi i nogle år fejrede Nytårsaften på Hotel Britannia.

Jeg husker også cykelture med min far i skoven søndag morgen, hvor vi havde rundstykker med hjem til morgenmad. En overgang var der også gymnastik med min far i stuen. Det betød at vi, det vil sige jeg og børn fra gaden, skulle hoppe fra stole til sofa, og det var forbudt at røre gulvet. Mine venner syntes, at det var herligt, det samme gjorde min far, men min mor blev forståeligt nok sur når hun opdagede det. Til gengæld var min mor meget glad for slik, is og kager - og for hotdogs med det hele. Og det foregik når min far ikke var hjem-

Centralhotellets restaurant, hvor familien Skærbæk spiste en gang om måneden. Foto: EBA 120171-070.

me. Jeg gik på Statsskolen fra 1 mellem og frem til studentereksamen. På vejen hjem lå et konditori, og af og til bad min mor mig om at købe fem kager med hjem til kaffen. Min mor og jeg spiste så hver en, og når min far kom hjem, spiste vi sammen med ham endnu én.

Min far spillede l'homre, min mor bridge, og vi børn lærte at spille alle former for kort. Min mor spillede og sang viser og sange fra revyer, slagere etc. Min far elskede at have gæster og at holde fest. Så der var store familiefester, runde fødselsdage, konfirmationer, bryllupper.

Vi spiste varm mad om aftenen kl. 18 præcis, undtagen om søndagen, hvor der var middag kl. 12. Kom man to minutter for sent, fik vi et mildt dask oven i hovedet med Vestkysten. Min mor var meget dygtig til at lave mad, men jeg lærte det ikke. Dog en gang, hvor jeg var omkring 18 år, fik jeg efter en del parlamentering med min mor lov til at lave mad en søndag. Det blev en gryde med det bedste oksekød, svampe, løg og fløde. Min far kom ud i køkkenet og sagde at det da vist krævede en god flaske Chateau Neuf du Pape. Da han hørte at det var en "gryderet", var han tæt på at fortryde. Men da han så mit ansigtsudtryk, skyndte han sig at hente den alligevel. Gryderet med de ingredienser ville nok i dag

hedde "boeuf bourguignon", og det var ikke noget min mor lavede. Både hun og min far kunne lide maden, og det var det vigtigste. Det skal tilføjes at der ikke var nogen vinkælder i huset, der var kun et par flasker rødvin og en flaske cognac, og de befandt sig i pengeskabet i kælderen. Når der var middag eller fest, blev der købt ind til det.

Om lørdagen tog min far på kontoret og på hjemvejen forbi torvedagen. Her købte han hver lørdag en stor buket blomster til min mor, og ofte også ananas, meloner, kirsebær, når de lige var kommet frem og var dyre. Når de første jordbær kom, skulle vi have ligeså mange vi kunne spise. En dejlig tradition.

Kong Frederik IX døde da han var omkring halvfjerds, og ved den lejlighed sagde min far at "halvfjerdsindstyve er støvets år". Min far fyldte 70 år den 11. juli 1973, og det blev fejret på Hotel Britannia. Jeg deltog med mit yngste barn på fire måneder. Jeg vidste, at min far ikke havde det så godt, og min mor havde ved flere lejligheder bedt mig om at komme hjem og tale med min far.

En sen aften i november 1973 fik min far en hjerneblødning, da han og min mor var på vej ud ad døren efter en middag hos gode venner. Falck kom, og min far bad om at

blive kørt hjem. Min fars værste mareridt var at blive lam og henvist til andres hjælp for at spise etc. En del af hans venner havde fået den skæbne. Desværre måtte Falck kun køre til Esbjerg sygehus. Herfra blev han senere overført til Odense sygehus hvor han blev opereret. Han døde i februar 1974 uden at være kommet til bevidsthed. Min mor rejste med tog frem og tilbage til Odense hver eneste dag og var helt utrøstelig da hendes livsledsager døde. De havde delt opgaverne mellem sig, og havde haft et langt og virksomt liv sammen, og hun var slet ikke forberedt på at skulle overtage min fars afdeling med penge,

økonomi etc. Det var meget svært, at få hende til at forstå at, hun havde været medvirkende til at hun var så økonomisk velstillet, og at hun nu selv kunne og skulle bestemme.

Det var oplagt at min far skulle begraves fra Grundtvigskirken. Og lige så oplagt var det, i al fald for mig, at jeg skulle begrave min far. Udover familie og venner var kirken fyldt til randen med de mange mennesker, der ville sige farvel til min far. Han havde i sit arbejde og i sit hjem været afholdt og elsket. Det blev en meget smuk højtidelighed.

Frederik Skærbæk slår græs i haven ved familiens hjem i Jyllandsgade 165, ca. 1960.
Foto: EBA 130815-070.

Grundtvigskirken, som murerfirmaet Frederik Skærbæk havde opført i 1968. Foto, ca. 1975. EBA 108474-070.

Dr. Hansen var ikke den eneste

Af Peter Bak

Mandag 5. maj 2025 bragte Berlingske Tidende en anmeldelse af 6. udgave af "Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45". Det er helt berettiget en meget positiv anmeldelse.

Anmelderen, Dan Henry Andersen, gør sig undervejs lidt lystig over fremstillingen af modstandsfolk i tv-serien Matador: "Skønt forskningen for længst havde vist, at modstandsfolkene overvejende kom fra de politiske yderfløje, forhindrede det ikke Lise Nørgaard i at lade modstandsfolkene i Matador være de pæne og politisk moderate. På min gamle arbejdsplads på Historisk Institut var den faste vittighed ved frokostbordet, at den eneste radikale modstandsmand var doktor Hansen."

Den lille vits om dr. Hansen som den eneste radikale modstandsmand holder ikke stik. Esbjerg havde faktisk en rigtig radikal modstandsmand: Hartvig Rambusch.

Hartvig Rambusch (1894-1970)

Gammelsproglig student fra Viborg Kate-dralskole, 1911, cand. jur. 1918. By- og herredsfogedfuldmægtig i Esbjerg 1918, politifuldmægtig 1919, dommerfuldmægtig 1921. Sagfører 1933. Etablerede sammen med landsretssagfører Poul Jæger sagførerforretning i Esbjerg 1933. Landsretssagfører 1933.

Ved valget i marts 1943 indtrådte Hartvig Rambusch i Esbjerg byråd, idet han gen-vandt det radikale mandat. Han havde da i nogle måneder været medlem af Frit Danmarks første gruppe i Esbjerg, især beskæftiget med presse- og informationsarbejde. Arresteret af Gestapo 2.3.1944, sad først i danske fængsler og lejre (Horsørød, Frøslev) og blev i november deporteret til koncentrationslejren Neuengamme ved Hamburg. Senere anbragt i lejren Versen ved den hollandske grænse. Kom

Landsretssagfører Hartvig Heinrich Rambusch. Byrådsmedlem for Det Radikale Venstre, 1943-1945. Foto: Gustav Bjerknæs, EBA 10220-005.

hjem i april 1945 med Bernadottes hvide busser.

Afgav byrådspladsen til suppleant 1945, formentlig af helbredsmæssige grunde.

Ret hurtigt efter sin hjemkomst gik han i gang med at nedskrive sine erindringer om de to år. Det lå i det såkaldte familiearkiv i mange år, indtil sønnen, overarkivar Sigurd Rambusch, fik ham overtalt til at gå videre. Så vidt kom det dog ikke. I stedet tog Sigurd Rambusch fat på det oprindelige manuskript, og det blev til den bog,

Hartvig H. Rambusch afslører monumentet Frihedskæmpere af J. Gudmundsen Holmgreen foran 4. Maj Kollegiet, 4. maj 1953. Foto: Knud Rasmussen. EBA 107922-050.

som blev udgivet af Esbjerg Byhistoriske Arkiv i 1990.

Esbjerg-Neuengamme og retur

»Esbjerg-Neuengamme og retur« er Hartvig Heinrich Rambuschs fortælling om sin deltagelse i modstandsarbejdet i Frit Danmarks Esbjerg-gruppe, som bl.a. udsendte løbesedler og fra juni 1943 hver måned udgav bladet Frit Danmark Sydvestjylland i ca. 2.500 eksemplarer.

Det er også fortællingen om de efterfølgende ophold i fængsler og lejre i Danmark og Tyskland, de gode venskaber der blev knyttet, hvoraf mange venner dog døde før rædslerne i koncentrationslejrene var overstået, om fangemishandlinger, lig der hver morgen i alles påsyn blev hentet på trillebøre og kørt bort, offentlige henrettelser med mere.

Fra bogens forord, skrevet af sønnen Sigurd Rambusch:

I vinteren 1945-46 begyndte far at skrive en "beretning" om sin deltagelse i modstandsarbejdet og sine ophold i fængsler og lejre. Han førte den frem til november 1944 og lagde den så til side. I efteråret 1949 fortsatte han beretningen og nåede frem til

marts 1945. Der manglede ikke opfordringer til at skrive videre, men som årene gik, havde han stadig mindre lyst til at beskæftige sig med krigsårene. Midt i september 1970 opfordrede jeg far, der nu havde fået bedre tid til at afslutte beretningen, og han lovede at tage forslaget "under alvorlig overvejelse". Men da var det for sent: far døde 3. oktober 1970.

Bogen Esbjerg-Neuengamme og retur. Udgivet af Esbjerg Byhistoriske Arkiv i 1990. Bogen koster 98 kr.

Kan købes i læsesalen og i webshoppen: <https://webshop-arkiv.esbjerg.dk/shop/34-boeger/67-esbjerg-neuengamme-og-retur/>

Nielsen, Esbjerg, og min drøbel

Af Thorkild Thejsen

Thorkild Thejsen blev født i Gørding i 1944 og flyttede derfra i 1961. Han blev læreruddannet fra Esbjerg Seminarium i 1967 og var lærer i Albertslund indtil 1985. Blev derefter exam.pæd og PD fra Danmarks Lærerhøjskole, og fra 1987 til 2010 var han chefredaktør på fagbladet Folkeskolen.

“Nielsen, Esbjerg”, siger halsspecialisen, mens han stirrer ind i min mund.

“Aaj, Taj-sn”, forsøger jeg gurglemumlende at korrigere ham.

Den følgende beretning er lidt uden for kategorien barndom, for en del af den foregik, da jeg var 17 år, og da jeg var 25-26 år!

Men altså: Jeg havde taget præliminær-eksamen fra Gørding Folke- og Realskole i juni 1961, og efter et sommerjob som jordbærplukker og et par måneder som fjernvarmeopmåler ligger jeg nu i stolen hos en halslæge i Aarhus og forsøger at korrigere ham.

Ja, jeg er jo fra Esbjergegnen, men jeg hedder Thejsen – ikke Nielsen. Men mit navn lyder forkert, når jeg forsøger at forklare halslægens misforståelse, for han presser en flad træpind ned mod min tunge.

Jeg er blevet portierassistent på Missionshotellet Merci i Ryesgade 31 i Aarhus. Arbejdstiden er fra 7 til 15 den ene dag, og fra 11 til 23 den næste dag - og fri hver fjerde weekend. Jeg møder en masse spændende mennesker. Men der er koldt i receptionen, hvor jeg arbejder, og det trækker ind, så jeg igen og igen får ondt i halsen. Derfor var jeg blevet henvist mig til en halslæge.

“Helt klart Nielsen, Esbjerg”, fortsætter lægen, mens han kigger ind i min mund.

“Nej”, siger jeg og skubber til hans arm, “Thejsen”.

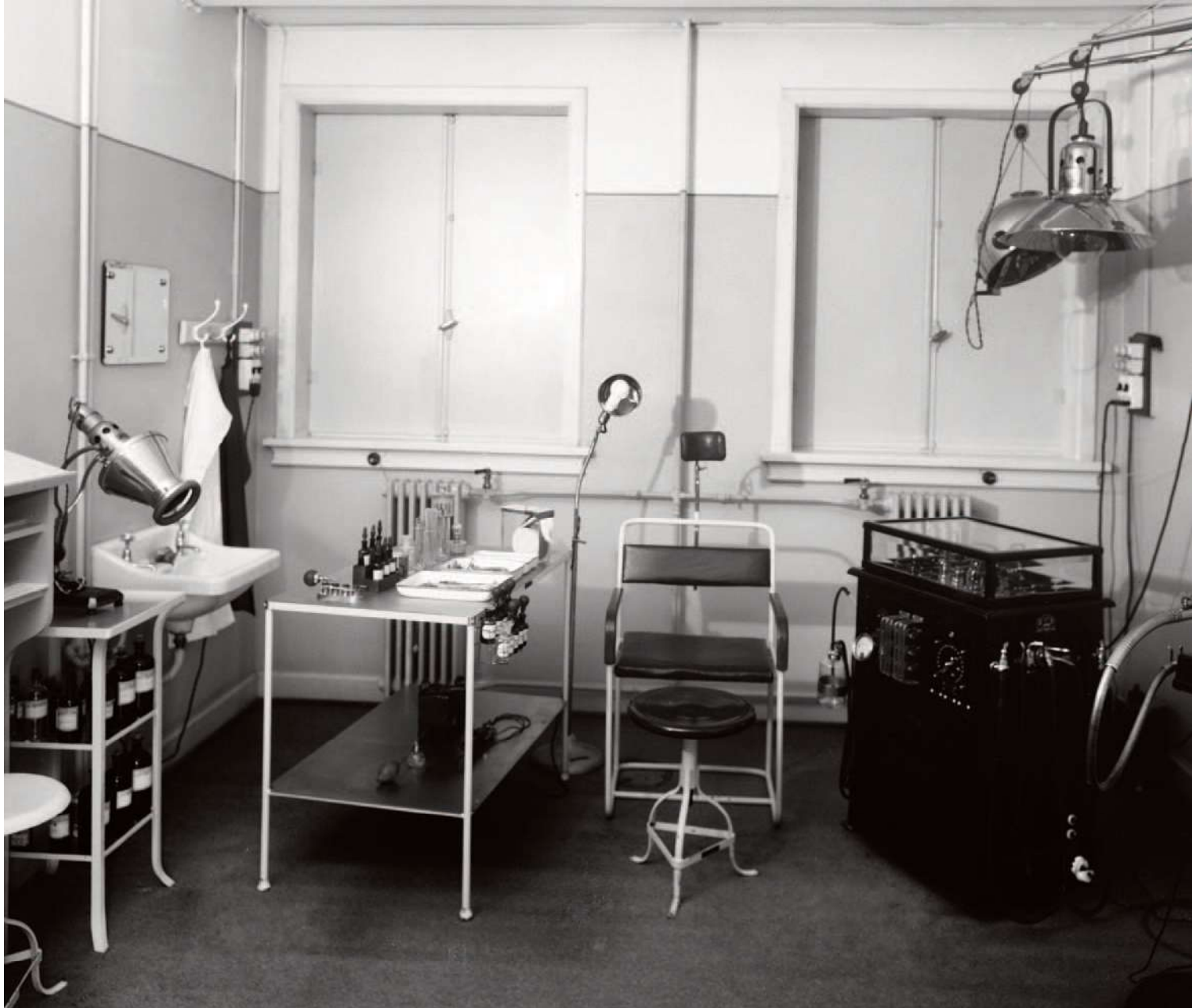
Svend Frederik Nielsen, 1896-1973. Speciallæge i øre-, næse- og halssygdomme, overlæge ved Sct. Josephs Hospital oktober 1931-april 1966. Foto: Ca. 1950. EBA 04850-070.

“Nej”, insisterer han. “Det her er Nielsens værk. Jeg kan se, at du har fået fjernet dine mandler af overlæge Nielsen i Esbjerg, for du har ingen drøbel”.

“Æhh, har jeg ingen drøbel?” Noget i den retning får jeg fremstammet.

I et spejl viser lægen mig, hvor min drøbel burde sidde. Og der er ganske rigtigt ingenting.

Overlæge Nielsen på Sankt Joseph i Esbjerg hævdede, at drøbelen ligesom blindtarmen ikke havde nogen funktion, så han fjernede den bare på folk. Dette fik jeg

Svend Frederik Nielsens konsultation i klinikken, Nørregade 29, 1932. Klinikken flyttede senere til Jernbanegade 22. Svend Frederik Nielsen var samtidig ansat som øre-, næse- og halslæge ved Sct. Josephs Hospital. Foto: Gustav Bjerknæs. EBA 14725-005.

forklaret af en halsspecialist i Aarhus, da jeg var 17 år.

Og nu ryger vi så lige tilbage i tid og fra Aarhus til Gørding og Esbjerg. Jeg skulle have fjernet både mandler og polypper, og da jeg var fyldt 12 år, skulle jeg kun lokalbedøves.

Det brød jeg mig ikke om, men lægen, som jeg ikke vidste hed Nielsen, smilede venligt til mig. Smilet forsvandt dog hurtigt, og han skældte ud, fordi jeg jamrede mig, da han lagde bedøvelsen.

Jeg har glemt, hvad han sagde. Men meningen husker jeg:

"Tag dig dog sammen, du er fyldt 12, og det her har jeg prøvet masser af gange!"

Mor havde fået at vide, at jeg skulle med hjem med det samme, og hun sad på gan-

gen og ventede, mens Nielsen klarede det, han havde prøvet masser af gange.

Men jeg skulle ikke med hende hjem, for jeg blødte for kraftigt, så jeg fik nogle døgn på Sct. Josephs Hospital.

Jeg måtte spise lige så meget is, jeg kunne. Men det kunne jeg ikke. Det gjorde ondt og jeg blødte, når jeg forsøgte.

Søster Stella [Estella], tror jeg, hun hed, kom også med en maltøl, jeg skulle drikke. Det smagte ikke godt, så da hun dagen efter kom med endnu en maltøl, stod jeg ud af sengen - ja, jeg lå i seng på en stue med otte senge! Jeg gik hen til håndvasken og hældte øllet ud. Men jeg blev afsløret, for det skummede meget og længe, så Søster Stella opdagede det. Hun smilede og ry-stede på hovedet, og hentede en ny maltøl!

Gangen på øre-, næse- og halsafdelingen, Sct. Josephs Hospital, 1960. Foto: Paul Bølling. EBA 81624-008.

Min mor kom med toget fra Gørding og besøgte mig. Hun havde chokolade med. Og moster Dinne og onkel Aage fra Tjæreborg kom også. De havde bolsjer med. Men det blødte, når jeg forsøgte mig med lækkerierne, så det meste røg ned i en lille skuffe ved siden af sengen.

Og så jeg fik lige lidt funktionel sprogtræning - i næsten autentisk polsk-tysk, tror jeg det var.

"Skal vi sehen, was in der Schublade - der skuffe - ist", spurgte Søster Stella smilende og åbnede den uden at vente på svar.

"Ach, Chokolaaade, Thorkild".

Hun fik både bolsjer og chokolade.

Og jeg kom hjem. Uden mandler og pol机场. Og altså også uden drøbel.

Det vidste jeg bare ikke.

Og mine problemer med, at noget af madden igen og igen røg forkert, så jeg flere gange ufrivilligt tryllede saftevand, grønkålssuppe og risengrød ud af næsen, forbandt jeg ikke med overlæge Nielsen og hans færdigheder med kniven. Efterhånden udviklede jeg bare nogle andre spisevaner.

Jeg blev vist mere overrasket end vred, da halslægen i Aarhus fortalte mig, at jeg

Søster Estella, 1947. Foto: EBA 73589-070.

ikke havde nogen drøbel. Jeg blev penslet i halsen og tog så tilbage til missionshotellets kolde reception, hvor jeg nu kunne joke med, at jeg havde et usynligt handicap.

Nu springer vi så frem i tiden igen:

Jeg er blevet uddannet fra Esbjerg Seminar og har været lærer i Albertslund nogle år.

Og jeg får hele tiden ondt i halsen, så min læge sender mig til en specialist i Taastrup.

"Har du været ude for en ulykke", spørger han, mens han lyser og kigger ind i min mund. "Du er i hvert fald blevet opereret i ganen".

"Som barn fik jeg fået fjernet mandlerne. Ikke andet", svarer jeg.

Og så springer halslægen ud i en fortælling om manglende drøbler i Esbjerg og omegn: "Så er det sgu Nielsen på Sct. Josephs i Esbjerg, der har haft fat i dig. Ham var jeg i klinik hos som ung. Det var specielt. Meget specielt. Som patient var det med at holde tungen nede, når Nielsen var i nærheden. Chop, chop, chop, så var både mandler og drøbel væk. Jeg tror, at halvdelen af Vestjylland mangler drøblen".

Barndommen er ikke kun et land, der drager. Det er også en drage, der lander, sætter klørerne i dig og river dig væk.

En grøn skole - del 1

– Klimakamp i klasselokalet og Sønderriisskolens opblomstring

**Af Runa Rathmann og René Kjærside Rasmussen.
Redigeret af arkivar Stig Kongerslev Pedersen**

Der har gennem de sidste år været en til tider ophedet debat, om hvorvidt klima og miljø skal på skoleskemaet i landets folkeskoler. Hvor meget skal eleverne engageres i klimakampen, og hvor meget ansvar skal de føle overfor klimaudfordringerne? Sønderriisskolen i Esbjerg var en af de første skoler i landet, som inkorporerede natur- og miljøhensyn i undervisningen. Her fortæller Sønderriisskolens skoleinspektør fra 1983 til 2007 Runa Dyrgaard Rathmann, og biologilærer fra 1989 til 2001 René Kjærside Rasmussen om begyndelsen, udfordringerne og mulighederne for at arbejde med grønne visioner i folkeskolen, og giver samtidig et indblik i Sønderriisskolens første årtier.

Klima-kampen på skoleskemaet

Den 13-årige klimaambassadør Mathilde Boserup Lerche er fortaler for at klimaet skal på skoleskemaet i folkeskolen. Hun mener at børn og unge ikke har brug for at få fortalt om den dystopiske fremtid, de går i møde: "Vi har brug for håb og at opleve klimaløsninger på egen krop. Ud i naturen, ud at opleve. Og helt ærligt, der er ingen grund til ikke at få klimaet på skoleskemaet. Klimaundervisning er matematik, biologi, geografi, fysik, madkundskab, innovation, nytænkning, håndværk og design – der findes endda litteratur om klimaløsninger. Der er ingen undskyldninger!"

Kritikere af at øge fokuset på klima i undervisningen indvender at skolen ender med at gøre eleverne en bjørnetjeneste ved at give dem en falsk forestilling om, at de har et medansvar, og kan løse udfordringerne. Desuden kan man ende med at gøre folkeskolen til en politisk kampplads, hvor elevernes læring styres af skiftende politisk flertals mål.

Flere skoler i landet arbejder på eget initiativ med klima- og miljøbevidsthed, og har gjort det i mange år. Første gang skolerne blev pålagt at arbejde med grøn ansvarlighed, var med folkeskoleloven i 1993. Således blev et af folkeskolens formål at bidrage til elevernes forståelse "for menneskets samspil med naturen." Vejen for det nye formål blev i vid udstrækning banet af den såkaldte Brundtland-rapport, som blev udgivet af Verdenskommissionen for Miljø og Udvikling: Vor Fælles Fremtid, der blev nedsat af FN i 1983. Formanden var den norske statsminister Gro Harlem Brundtland. Kommissionen skulle præsentere forslag til hvordan verden kunne imødekomme de resurse- og miljøproblemer, som den stod overfor.

Biologilærer Rene Kjærside Rasmussen og skoleinspektør Runa Dyrgaard Rathmann til startskuddet på kampagnen Plant Et Træ, hvor alle Sønderriisskolens elever plantede et træ i 1998. I baggrunden vajer Det Grønne Flag, som skolen fik tildelt af Friluftsrådet 10 gange i løbet af 1994 til 2011.
Foto: EBA 81468-070.

Unge fra Esbjerg demonstrerer for klimaet i forbindelse med den verdensomspændende klimademonstration i 2019. Lektor ved Center for Ungdomsforskning under Aalborg Universitet Maria Bruselius-Jensen mener at nutidens klimademonstrationer ikke skal forstås som et oprør, men at de unge i dag i langt højere grad end tidligere generationer vil samarbejde med deres forældres generation. "I 1960'erne vendte man sig mere imod magthaverne og prøvede at definere andre måder at leve på – for eksempel med små hippie-kollektiver og aktioner. Det, de [unge] gør [i dag], er faktisk at appellere til deres forældre og magthaverne om at tage ansvar. Det er ikke et forsøg på selv at erobre magten eller at skabe et alternativt samfund." EBA Q24744-037-1541.

På dansk kom Brundtlandrapporten til at hedde Vor Fælles Fremtid. Billede af danskforfatterforening.dk.

Miljøbevægelsens historie

I løbet af 1960'erne blev der etableret en egentlig miljøbevægelse i den vestlige verden, som i begyndelsen adresserede lokale problemer, så som vandkvalitet, luftforurening og naturbeskyttelse. Årtierne forinden var de teknologiske muligheder for at udvinde naturressourcer blevet markant mere effektive og kemiske. Samtidig eksploderede både industriens og de private husstandes forbrug af vand og energi i tiden efter 2. verdenskrig. Op gennem 1970'erne rettede miljøforkæmperne blikket mod mere globale udfordringer, som overforbruget af naturressourcer og befolkningstilvæksten. Dette globale islæt gav nye udfordringer for regeringer og politiske organer, som forsøgte at løse eller imødekomme problemerne. Det viste sig nemlig hurtigt svært for internationale politiske institutioner og landene imellem at nå til enighed om, hvordan de globale miljøproblemer skulle løses. Miljøforkæmper-

Lokale fiskere demonstrerer ved skibet Grindal, som var lastet med spildevand fra Grindstedværket. Fiskerne var imod at spildevandet skulle dumpes i Nordsøen, fordi forureningen potentielt kunne påvirke fiskebestanden. Fiskekuttere fra hele vestkysten skiftedes til at blokere udsejlingen for Grindal indtil miljøministeriet greb ind, og trak tilladelsen til at dumpe kemikalieaffald i Nordsøen tilbage. Foto: Knud Rasmussen. EBA 60226-050.

Brundtlandrapporten ændrede synet på behovet for at tage hånd om miljøet, og var således begyndelsen på den udvikling, som i 2019 kulminerede i at folkeskoleelever demonstrerede på pladsen foran Esbjerg Rådhus. Foto: Brian Kristensen. EBA Q24748-037.

nes krav om kvoter for udvinding og begrænsninger af forbruget kolliderede nemlig med fattigdomsbekæmpelsen i udviklingslandene, der var afhængige af den økonomiske vækst, som udvindingen af naturressourcer kunne give. Den førnævnte Brundtland-rapport formulerede et kompromis mellem disse to hensyn: Disse lande skulle hjælpes ud af deres fattigdom gennem en bæredygtig økonomisk vækst, der tog hensyn til naturen og miljøet. Fattigdommen i ulandene var nemlig også en væsentlig årsag til deres miljøproblemer.

Miljøbeskyttelsen havde nu foruden hensynet til naturen, også fået et socialt og økonomisk hensyn. Som den daværende Schlüter-regering retorisk spurgte i sin handlingsplan til at følge op på rapportens anbefalinger: "Kan det lade sig gøre at sikre økonomisk fremgang til gavn for betalingsbalance og beskæftigelse uden at tære på natur og de naturressourcer, som skal være grundlaget for de næste generationers udfoldelsesmuligheder?" Både Brundtlandrapporten og regeringen mente at kommissionens mål kunne nås, hvis alle stod ved deres ansvar og ydede et bidrag. Regeringen understregede at ikke kun udviklingslandene skulle lægge sig i selen: "Danmark og alle andre industrilande er med til at påvirke forholdene i den tredje verden. Vor udviklingsbistand og vore investeringer i og handel med udviklingslandene er med til at påvirke den måde, naturressourcerne i disse lande forvaltes på."

Spiren til den debat vi har i dag, kan føres tilbage til FNs første miljøkonference i 1972, hvormed miljøbeskyttelse for alvor kom på den politiske dagsorden. Fra et fokus på naturbeskyttelse og forurening ændrede miljøspørgsmålet radikal karakter efter FNs generalforsamling i 1987, hvor den førnævnte Brundtlandrapport og FNs rapport Miljøperspektivet fra samme år blev diskuteret. Det var første gang et statsnedsat råd italesatte den globale opvarmning, og udtalte behovet for øjeblikkelig og betydelig handling fra verdens lande, virksomheder og befolkninger. Selvom Brundtlandrapportens anbefalinger var vage og

FNs verdensmål gælder for alle lande – både de rige og fattige – og ønsker at tage højde for landenes forskellige udgangspunkt. Verdensmålene adresserer udfordringer som bl.a. ulighed, fattigdom, ulige adgang til grundlæggende naturressourcer, miljøforurening og klimaforandringer. "De er alle nationale udfordringer med store regionale og globale konsekvenser, og er derfor nødvendige at løse i fællesskab."

uforpligtende, lykkedes rapportens mål om at fremme en fælles forståelse og ansvarsfølelse over udnyttelsen af naturressourcer. Den formulerede en ny måde at arbejde med naturbeskyttelse ved at tilføre et globalt perspektiv, som blev cementeret i takt med at klimaforandringer kom til at fylde mere og mere i diskussionen om miljøbeskyttelse. Rapporten fjede også et pragmatisk, økonomisk perspektiv til debatten, ved at sammentænke økonomisk vækst og fattigdomsbekæmpelse med miljøbeskyttelse – En tilgang der tydeligst kommer til udtryk i FNs verdensmål fra 2015.

Miljøbevidsthed og naturbeskyttelse har været på skoleskemaet i efterhånden mange årtier i flere forskellige udformninger. Igennem en stor del af 90-erne var Ole Vig Jensen undervisningsminister. I denne periode blev der indført, at i et hvert fag skulle der arbejdes med: Den musiske dimension, Det grønne islæt og IT.

Ét andet sted hvor Brundtlandrapporten fik afgørende betydning var på den nyopstartede Sønderriisskole.

Runa: "Vi var gode til at sige nu er det nu det gælder. Et år blev tillidsrepræsentanten, jeg og skolens it-ansvarlig enige om ikke at købe andet end computere til skolen i et år. Vi kunne sagtens klare os med det undervisningsmateriale vi havde i forvejen, og på den måde kom alle eleverne og medarbejderne i gang med IT. Alle blev tilbudt kurser, så der var ikke noget bøvl med om lærerne kunne eller ikke kunne. Det var egentlig kun mig, der ikke kunne finde ud af det med computere. Det var vigtigt med nogle mål og sige i år er det det, vi bruger pengene på." På billedet underviser Jørn Henriksen i IT på Sønderriisskolen. Foto: EBA 81465-070.

Sønderriisskolens historie

Mandag den 15. marts 1982 blev Sønderriisskolen indviet. Byggeriet var påbegyndt i november året forinden, og skolen kunne kun huse de yngste årgange. Faktisk også dem der var for små til at begynde i skole. Sønderriisskolen valgte nemlig at dele lo-

kaler med vuggestuen og børnehaven Søstjernen. På sigt skulle skolen - som det mindste - udbygges til 5. klasse, men vokse i 1980'erne til at have elever på alle årgange. Den første skoleinspektør var Karl Bjørholm, som også var skoleinspektør på Grådybskolen, og året efter fik Sønderriis-

Sønderriisskolen holder rejsegilde for sit tredje hus og en ny gymnastiksal, der beløb sig til otte millioner. På dette tidspunkt i maj 1984 gik der 103 elever på skolen. Yderst til højre ses skoleinspektør Runa Dyrgaard Rathmann. Foto: Esbjerg Ugeavis. EBA 61332-019.

skolen sin egen skoleinspektør Runa Dyrsgaard Rathmann, som ledte skolen indtil 2007.

Sønderrisskolen eksperimenterede allerede fra begyndelsen med praktiske vinkler i undervisningen og på natur og fødevarer. Et af de første tiltag stod skoleinspektør Runa selv for. Hun underviste indskolingsbørnene det første år samtidig med at hun var skoleinspektør, og tog sine elever med udenfor i matematikundervisningen for at bygge parceller til legepladsen. "Vi brugte de helt store søm, så det tog noget tid for ungerne at blive færdige – og de fik brændt noget krudt af undervejs."

Eleverne arbejdede med rummelighed og mål, og fik bygget 12 parceller:

"Jeg tænkte, at de skulle have nogle ordentlige legepladser. Der var jo kun et stativ, som de kunne hænge og daske i. Frisk luft, matematik og byggelegeplads var godt for børnene – så vi flyttede ud.

Der blev målt i centimeter og meter – og der blev lavet mange beregninger. Pludselig blev matematik anvendelig og sjovt at arbejde med. Ja – og så fortsatte byggeriet i frikvartererne. Mange børn skiftede efterhånden de fine sko ud med træsko."

Efterfølgende kom Runa i lokalradioen for at fortælle om den anderledes undervisning. Her blev hun spurgt om det ikke var farligt for de små at håndtere hammer og søm. "Jo det er det da farligt med søm, men det kan man jo lære børnene" replicerede hun.

Oplagte muligheder

Skolen var løbende udfordret af pladsmangel, men samtidig beriget med den omkringliggende natur, som blandt andet blev udnyttet til fotosafarier, og hvor der senere hen blev sat motionsredskaber.

Sønderrisskolen havde kun to regler:

- 1) Vi vil hjælpe hinanden, så det er rart at være her
- 2) Vi vil passe på tingene

Hensynet til den omkringliggende natur og de tiltag som skolen gjorde derfor, lå ifølge skolens personale oplagt i forlængelse af den sidste regel om at passe på tingene, og den fik senere tilføjet "- både

inde og ude." Blandt andet blev en af skolens miljøbeskyttelsesinitiativer at vedligeholde Stjernesøen, som lå tæt på skolen. Skolen meddelte Esbjerg Kommune at den skulle eleverne nok holde ren og pæn, og eleverne blev udstyret med mobiltelefoner, når de selv gik ned til søen. Den fungerede som biotop i undervisningen. I 2001 anmodede skolen kommunen om at lukke for dræningen af søen, fordi den næsten var tørlagt og dyrelivet i og omkring den, så godt som dødt. Også Fourfeld Bæk og Sønderris Bæk inddrog skolen i undervisningen, og forsøgte med forskellige tiltag at skabe bedre vilkår for dyrelivet – blandt andet ved at adressere teknik og miljø ved Esbjerg Kommune.

"Det tog os næsten to år at få lavet de to regler, fordi vi ville have alle skulle være med til det; forældre og børn. Det var simpelthen to regler, og de eksisterer stadigvæk. Så kan man forholde sig til det, uanset om man er forældre, pedel eller børnene indbyrdes. Det andet kan man jo ikke huske. Kan du måske huske reglerne på den skole, du gik på?" tilføjer Runa som begrundelse for de to regler.

Vi passer på tingene

Reglen om at passe på skolens faciliteter var også en lavpraktisk nødvendighed. Som Runa husker: "Vi havde ingen plads. Vi fik 100 børn om året, og dertil en stak lærere. Vi underviste både nede i kælderens, i skurvogne og jeg ved ikke hvad. Men helt ærligt så jeg tror, det er godt ikke at have det for godt. Vi skulle kæmpe for det hele, og så skulle vi have børnene med på det. For eksempel købte vi et flygel til skolen i stedet for klaverer. Skoledirektøren var målløs og spurgte om vi virkelig turde gøre sådan en investering. Ja, det gjorde vi, og der skete aldrig noget med flyglet, selvom det stod midt i skolens fællesrum. Udenfor havde vi også en 'graffitimur', som eleverne måtte male på. De enkelte gange, hvor der har været hærværk, aftalte jeg og pedellerne, at det var rensat væk inden det første frikvarter kl. 10, så der ikke var nogen, der blev inspireret til yderligere hærværk."

Det største byggeri i forbindelse med Sønderriisskolen var opførelsen af Stjernehuset her illustreret af eleverne i 2C. Arbejdet påbegyndtes i 1992. Allerede samme år kunne en del af byggeriet tages i brug, men det var først ved skolens fødselsdag 15. marts 1993, hele komplekset stod færdigt.
Foto: EBA 60250-070.

Rene tager over: "Når tingene ser godt ud, så er der ingen der ødelægger det. Blev der tegnet på toilettet med en sprittusch, så var det væk dagen efter. Ellers var der jo en anden, der gjorde det igen dagen efter. Det handlede hele tiden om, at skolen skulle se godt ud - også for eleverne. Jeg kan huske, da jeg selv gik i skole, hvor toiletterne havde det der kratpapir - Det var jo frygteligt at se på."

Runa husker også skolens toiletter: "Vi havde malet væggene blå og lyserøde for, at det skulle være indbydende, og så kan jeg huske, at der blev holdt en konference på skolen for nogle daginstitutioner, hvor både pædagoger og børn skulle sove på skolen. Til konferencen endte det med at det største samtaleemne blev toiletterne, fordi de var lyserøde og blå. Det var man slet ikke vant til dengang, og de havde jo regnet med at skulle snakke om alt muligt til den konference. Eleverne var også glade for dem, og jeg tror faktisk aldrig, jeg har oplevet, at der blev tegnet på væggene."

Brundtlandrapporten

Den førnævnte Brundtlandrapport, som blev udgivet af FN under massiv mediedækning, fik stor betydning på den i forvejen miljøorienterede Sønderriisskole og

dens visioner. Rapporten passede ind i skolens initiativer med at passe på den omkringliggende natur. Næsten hele personalet læste Brundtlandrapporten, og der blev afholdt kurser i rapportens indhold (se arkivalier). Runa var stærk agitator for at skolens undervisning arbejdede med rapportens emner: "Det er gennem børn og unge man forandrer verden. Og det er godt at have noget at kæmpe for."

På dansk kom Brundtlandrapporten til at hedde Vor Fælles Fremtid, og det var netop under denne overskrift skolen igangsatte en fælles temauge. Hver årgang arbejdede med et fastlagt emne inspireret af Brundtlandrapporten, og i og med temaugen blev tilbagevendende, havde samtlige elever ved dimissionen været omkring hele rapporten. Runa forklarer: "Det var jo ikke kun os; vuggestuen og børnehaven arbejdede også med det på deres niveau. Vi lavede faktisk en plan over, hvilke emner, der hørte til i daginstitutionerne og de forskellige klassetrin. Så lige fra børnene kom ind i vuggestuen til de gik ud af skolen, arbejdede de med det, vi syntes var vigtigt. Den måde at tænke undervisning på kan ændre folkeskolen, hvis man vil. Men det kræver, at ledelsen engagerer sig i arbejdet."

F.eks. var temaugen i 2001 således at

første årgang skulle arbejde med kammeratskab,

anden årgang med forskellighed og diskrimination,

tredje årgang med genbrug og kompostering,

fjerde årgang med i- og ulande,

femte årgang skulle være såkaldte "naturvogtere",

sjette årgang skulle indgå i projektet Coastwatch,

syvende årgang var ansvarlige for grønt flag,

ottende årgang skulle arbejde med fred, retfærdighed og fjendebilleder

og niende årgang skulle i praktik på Ri-ber Kjærgård landbrugsskole.

I temaugen arbejdede fjerde årgang med i- og ulande og fik i den forbindelse besøg af en lokal konge fra Ghana omkring 2001. Sønderriisskolen samarbejdede med skoler i Gambia og Ghana, hvor nogle medarbejdere tog ned på skolerne for at hjælpe med at plante træer og holde kurser. Afrikanske elever besøgte også Sønderriisskolen, og blev indkvarteret ved elevernes forældre og bedsteforældre. Foto: EBA 81484-070.

Sønderriisskolens første grønne flag i 1995, hvor skolen sparede på vandet. Borgmester Johnny Sættrup var med til at hejse flaget. Foto: EBA 110975-070.

Grønt Flag

Flagskibet for temaugen blev med tiden projektet Grønt Flag - Grøn Skole, som 7. årgang deltog i. Det grønne flag var en ordning, hvor skoler i landet kunne forpligte sig til at gøre en indsats for miljøet og få tildelt et grønt flag, hvis de indfriele målene. Uddelingen af det grønne flag stod Fri-luftsrådet for på vegne af et samarbejde med Biologiforbundet og Geografforbundet, som hed Grøn Skole. Skolerne som ønskede at deltage skulle formulere og gennemføre tiltag, som nedbragte skolens forbrug eller på anden måde skabte fokus

på miljøbeskyttelse. De deltagende skoler skulle inden de begyndte arbejdet sætte klare mål for hvad de ville bedømmes på, og undervejs dokumentere deres fremskridt og resultater. Lige så vigtigt var det at formidle til deres lokalområde, hvad de havde gang i. Den tidligere lærer René Kjærside Rasmussen startede på skolen som 22-årig i 1989, og var med til at skaffe skolen sit første grønne flag i 1994. Det forpligtede at være med, som han forklarer:

	2010/11	Bæredygtigt forbrug
	2009/10	Bæredygtigt forbrug
	2008/09	Klimatorandringer
	2002/03	Miljørevision
	2001/02	Miljørevision
	2000/01	Natur
	1998/99	Miljøindikatorer
	1996/97	Affald
	1995/96	Energi
	1994/95	Vand

Sønderrisskolen fik tildelt det grønne flag 10 gange i de år skolen deltog i ordningen. Her er en liste over årene, og hvilke temaer skolen arbejdede med.

”Det der var specielt ved grønt flag, var at lederne skulle skrive under på målene. Man kunne ikke bare gøre et eller andet for at få flaget. Vi skulle ansøge om at komme i betragtning, og så korresponderede man løbende om tiltagene. Det var også et krav at borgmesteren eller viceborgmesteren kom og hejste flaget, så andre udenfor skolen blev opmærksomme på, hvad der fore-

Borgmester Johnny Søtrup hejser det grønne flag på skolen i begyndelse af årtusindeskiftet.

Foto: EBA 60247-070.

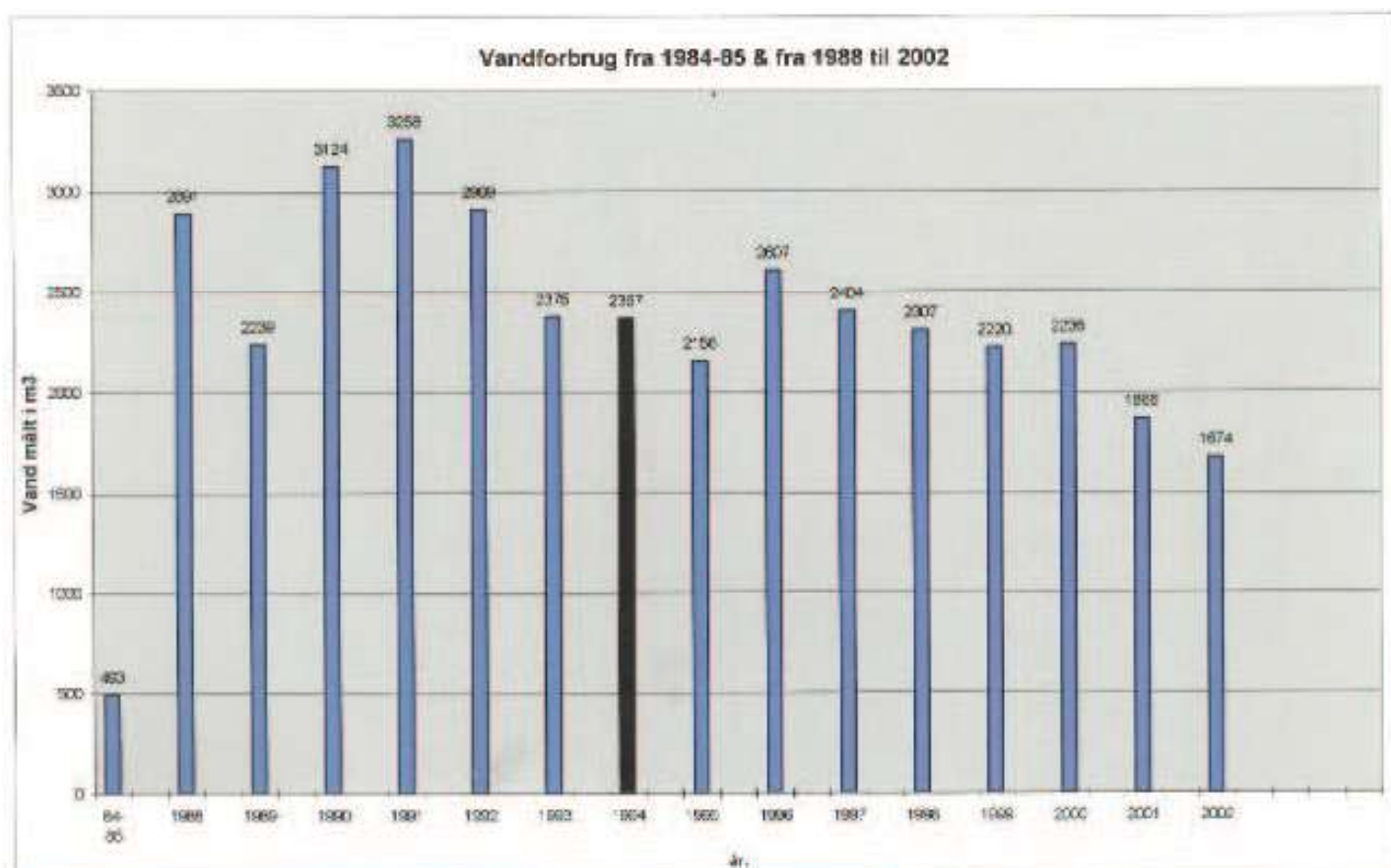
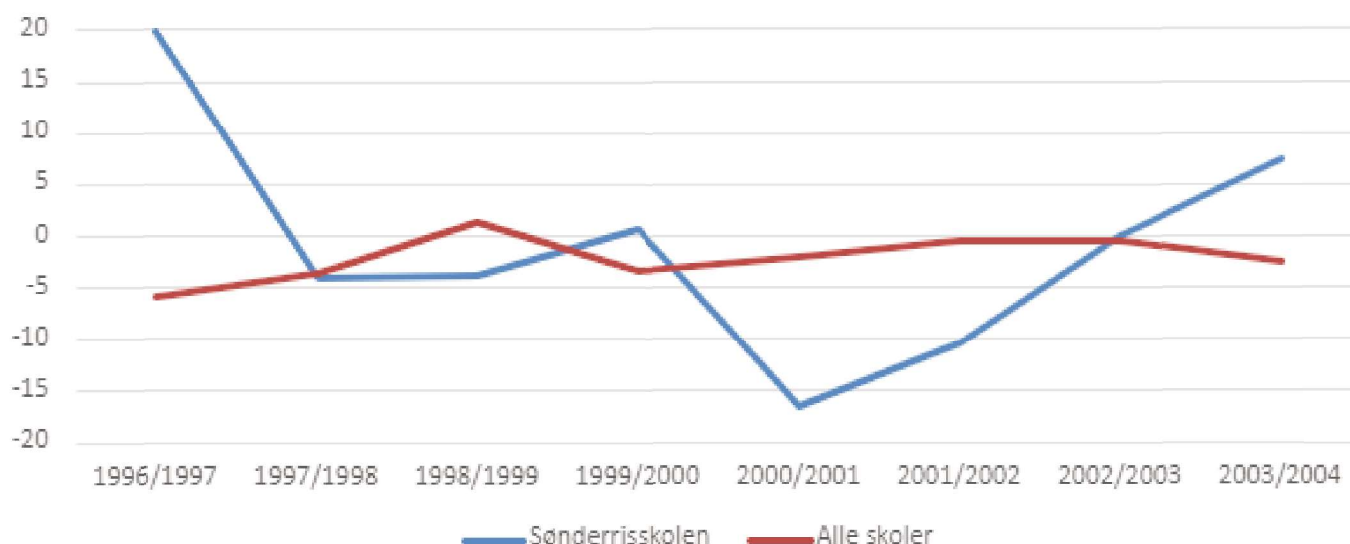
gik. Og det blev de jo også; det var noget både eleverne og forældrene vidste vi havde gang i.”

Friluftsrådet foreslog forskellige temaer, som de deltagende skoler kunne arbejde med. Men Sønderrisskolen deltog så mange år i træk, at de nåede at arbejde med alle temaerne, og derfor fik lov til at udvikle deres egne.

Arbejdet med Grønt Flag – Grøn Skole begyndte ofte et par måneder før selve temaugen i uge 41, hvor elevernes fokus intensiveredes. Skolen arbejdede ihærdigt med temaerne, men var også opmærksom på, at det ikke skulle gå ud over den anden undervisning. Derfor forsøgte René og de ansvarlige lærere i så vidt muligt omfang at tage hensyn til både elever og medarbejdere. For eksempel måtte man et år på pragmatisk vis imødekomme rengøringspersonalets behov for at kunne tappe vand. Skolen arbejdede dette år med at spare på vandet, så der var blevet installeret vandsparende dyser på alle skolens vandhaner. For rengøringspersonalet var det en betydelig udfordring, når de skulle fylde vaskebaljerne. Men det blev aldrig et problem forklarer René: ”Så der blev skiftet en dyse dér - Der skal også være rimelighed til. Hvis man skal bruge 5 liter vand, kan man ikke stå og vente en halv time. De har jo også et arbejde, de skal passe. Men vi andre kunne sagtens vaske hænder i mindre vand. Derefter fik vi også rettet til, så rengøringspersonalet var med i skolens miljøråd.” Skolens miljøråd blev oprettet i 1994 i forbindelse med vandtemaet. Miljørådet arbejdede desuden sammen med elevrådet og deltog efter behov i hinandens møder.

Det lykkedes det år Sønderrisskolen at spare 28% af vandforbruget, selvom de kun havde forpligtet sig til at spare 10%. Som en happening for at gøre opmærksom på, hvad det var nødvendigt at bruge vand på, lukkede skolen én dag for alt vandet, og opstillede en tankvogn med vand, hvorfra elever og medarbejdere skulle hente det vand, de skulle bruge – også til kaffemaskinen på lærerværelset. Nogle få lærere blev småirriterede, men skolen oplevede ikke modstand imod tiltagene fra ele-

Den procentvise udvikling i vandforbruget

Fra 1988 til 1992 lå skolens vandforbrug omkring 3000 m³, hvilket skolen fik nedbragt til under 2500 m³ fra 1993. Sammenlignet med varme- og elforbruget var skolens forbrug af vand det som varierede mest markant fra gennemsnittet for alle kommunens skoler. Varme- og El-regnskaberne følger i vid udstrækning gennemsnittet for de andre skoler.

7. klasses elever fra Sønderriisskolen arbejder med affaldssortering og er på besøg på lossepladsen i 1990.
Foto: EBA 60254-070.

Elever laver stofposer til deres forældre i temaugen Vor Fælles Fremtid. Poserne skal erstatte supermarkedernes plastikposer. Runa husker, hvordan eleverne virkelig tog genbrugsposerne alvorligt: "Jeg kan huske lige så tydeligt, at der var forældre der kom og fortalte mig, at når de købte julegaver, og ekspedienten ville pakke dem ind, så sagde deres børn 'Nej tak'. De ville selv pakke gaverne ind i stofposer med klemmer, som de havde syet af genbrugsmateriale i stedet for at bruge papir og tape."

Foto: Holger Bundgaard. EBA 27995-410.

verne – ikke engang da 10. årgang, som arbejdede med genbrug og affaldssortering. De sad nede i skolens kælder, og sorterede affaldet fra hustandene i Sønderriis.

Også René kan huske at eleverne engagerede sig, og tog skolens initiativer med hjem: "Jeg kan huske, at jeg sad til forældresamtaler, hvor forældrene sagde 'vi er trætte af dig René. For når deres børn kom hjem, så ville de jo ikke have lys tændt, og de insisterede på at spare på vandet. Alt det vi lavede på skolen, det slæbte de jo med hjem. Og det var jo ekstremt noget af det, vi lavede. Vi havde for eksempel ikke tændt alt lyset i klasselokalet. Den midterste række var slukkede. Det var der nogle forældre, som klagede over, og så havde vi Lux-målere inde, for at se om der var lys nok, og der var jo lys nok, og så var der ikke mere. Men det er jo det – det koster at være miljørigtig. I dag finder vi altid en teknologi der kan gøre noget for os, så vi ikke behøver at gøre noget selv."

På Sønderriisskolen blev René tovholder for flere af eksperimenterne med at inddrage miljøet i undervisningen, og stod for at informere den resterende lærergruppe om tiltagene. Det var på hans initiativ, at skolen engagerede sig i Grønt Flag, og han blev senere agent for Friluftsrådets projekt Grøn Skole. I takt med at Sønderriisskolen årligt arbejdede for at få det grønne flag havde Friluftsrådet til sidst ikke flere undervisningsforløb at tilbyde. "Vi kom jo foran" husker René Rasmussen: "Da vi startede, var der to eller tre temaer, og i dag er der måske ti. Vi løb tør for temaer,

Bakkevejens Skole Fortuna	Flag:	2 år	Deltaget:	2 år	Senest:	2004/05
Bryndum Skole Aura	Flag:	6 år	Deltaget:	6 år	Senest:	2002/03
Darum Børneby	Flag:	3 år	Deltaget:	3 år	Senest:	1997/98
Hjerting Skole Aura	Flag:	1 år	Deltaget:	1 år	Senest:	1998/97
markusskolen	Flag:	0 år	Deltaget:	1 år	Senest:	2011/12
Nordre Skole Fortuna	Flag:	7 år	Deltaget:	7 år	Senest:	2007/08
Skads Skole	Flag:	0 år	Deltaget:	1 år	Senest:	2011/12
Sønderriisskolen	Flag:	10 år	Deltaget:	11 år	Senest:	2011/12
UC Syd læreruddannelsen Esbjerg	Flag:	0 år	Deltaget:	4 år	Senest:	2016/17
Vester Nebel Skole	Flag:	3 år	Deltaget:	3 år	Senest:	2002/03
Vittenbergskolen Vadehav	Flag:	3 år	Deltaget:	3 år	Senest:	2002/03

Oversigt over skolerne i Esbjerg Kommune, som er eller har været tilmeldt Grønt Flag ordningen. Friluftsrådet 18.04.2023.

men så fandt vi bare selv på, hvad det kunne handle om. Og nogle af vores ideer fik indflydelse på, hvad friluftsrådet senere hen udviklede af undervisningsforløb."

Efter René blev agent for Friluftsrådet, kom han til at arbejde sammen med andre skoler i kommunen: "Der var samarbejde med andre skoler, men med miljø-undervisning var vi foran. For eksempel besluttede Kolding Kommune at alle skoler skulle arbejde med miljøet, så de fik jo også økonomisk hjælp. Man stod også mere alene med at opfinde tiltag og sådan noget. I dag havde det være noget helt andet, for der kan man jo e-maile - det var der jo ikke noget af dengang."

Formålet med fokusset på miljøet var at eleverne skulle blive bevidste om, hvordan de kunne være med til at gøre en forskel. "Det andet grønne flag var at spare på strømmen" forklarer René. "Over alle stik-kontakterne blev der sat mærkater, hvor der stod "Sluk for lyset". I dag slukker lyset jo selv, når man går ud af døren - Men hvis så det ikke slukker selv, så er der ingen der slukker det. På en eller anden måde så bliver vi jo dummere, fordi vi lader nogen andre gøre det for os. Jeg har altid hadet en dør der går op af sig selv, medmindre det er på et sygehus. Du skal jo selv bevæge dig - Hvis ikke man bevæger sig så dør man et eller andet sted. Også heroppe" siger René med en finger på tindingen. "Man skal udfordre sig selv."

Borgmester Johnny Søtrup og 7. klasserne på Sønderriis Skolen hejser det grønne flag, som netop var blevet tildelt skolen, fordi eleverne og lærerne havde sparet 25% på strømforbruget. Friluftsrådet sendte altid det grønne flag, som skolen havde vundet til borgmesterkontoret. En stor del af Grønt Flag - Grøn Skole projektet var nemlig at skabe opmærksomhed omkring miljøbeskyttelse. Foto: EBA 110931-070.

Kilder:

Interview med Runa Dyrsgaard Rathmann og René Kjærside Rasmussen 08.02.2023. Ikke publiceret. Andersen, Søren Peter Dalby. "Sæt klima på skoleskemaet!". blog.folkeskolen.dk, 2019. Tilgået 03.03.23. <https://blog.folkeskolen.dk/biologi-blog-baeredygtighed/saet-klima-pa-skoleskema-et/162986>

Bornholmeren. "Fiskerne vinder - Dumpningen i Nordsøen bliver nu opgivet." 11. juli 1973, s. 1.

Dingeo.dk Aps. "Sønderriisskolen Aura". Esbjerg Kommune skole, Tilgået 26.07.2023. <https://www.dingeo.dk/kommune/esbjerg/skole/soenderriisskolen-aura>

Drost, Nicolai Lynge. "Klimaforandringer skal på skoleskemaet". [sdu.dk](https://www.sdu.dk), 2022. Tilgået 03.03.23. <https://www.sdu.dk/da/nyheder/forskningsnyheder/klimaforandringer-paa-skoleskemaet>

Esbjerg Kommune, Stadsarkitekten Egnspanafdelingen. "Hovedstrukturdel". Forslag til Kommuneplan '84-'92, 1984.

Esbjerg Kommune, Plan & Byudvikling. "Redegørelse". Forslag til Kommuneplan 2006-2018, 2015.

Esbjerg Kommune, Teknik og Miljø. "Mit lokalområde / Guldager / Sønderriis". Kommuneplan 2022-34, <https://kommuneplan.esbjergkommune.dk/mit-lokalomraade/guldager/soenderriis/> Tilgået 26.06.23.

Farup, Karsten B. "Sognepræst: Hold børn væk fra demonstrationer, der giver dem klimaangst". [kristeligt-dagblad.dk](https://www.kristeligt-dagblad.dk), 2019. Tilgået 03.03.23. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/beskyt-boern-mod-klimahysteri-hold-dem-væk-fra-demonstrationer-der-giver-dem>

Fritzboeger, Bo. "Menneske og miljø: de lange linjer - og de kortere." i: Historiens Lange Linjer, 2006. s. 458-473.

Gehrke, Teddy. "Bryndum klar med naturlegeplads." [JydskVestkysten](https://www.jydskvestkysten.dk), [jv.dk](https://www.jydskvestkysten.dk). 6. jun. 2001. Tilgået den 17.02.2023.

Hansen, Ole Bjørn et al. "Vor Fælles Fremtid. Regeringens handlingsplan for miljø og udvikling." Miljøministeriet, december 1988.

Hunding, Carsten. "Brundtlandrapporten." [denstoredanske.lex.dk](https://www.denstoredanske.lex.dk), 2017. Tilgået 06.06.23. <https://denstoredanske.lex.dk/Brundtlandrapporten>

Jensen, Ole Vig. "Lov om folkeskolen, 30. juni 1993." [danmarkshistorien.dk](https://www.danmarkshistorien.dk), 2012. Tilgået den 06.03.2023. <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/lov-om-folkeskolen-30-juni-1993>

Nielsen, Preben. "Søtrup hejste det grønne flag". [JydskVestkysten](https://www.jydskvestkysten.dk), [jv.dk](https://www.jydskvestkysten.dk). 23 jan. 2001. Tilgået den 17.02.2023.

Radio4 Morgen. "UENIGHED OM KLIMA PÅ SKOLESKEMAET". [radio4.dk](https://www.radio4.dk), 2022. Tilgået 03.03.23. <https://www.radio4.dk/nyheder/uenighed-om-klima-paa-skoleskemaet/>

Styrelsen for It og Læring. "Sønderriisskolen Aura". Grundskolen, uddannelsesstatistik.dk. Tilgået 26.07.2023. <https://uddannelsesstatistik.dk/Pages/Institutions/561039.aspx>

Sørensen, Nils Arne og Louise Nyholm Kallestrup. "Bæredygtighedshistorie." i: temp - tidsskrift for historie. Nr. 24:2022. s. 5-11.

10.C-Kollektivet, Kvaglund Skole. "Jubi-Avisen. Kvaglundskolen 10 år 1973-83". 1983. EBA.

Information fra Arkivet

Bøger fra besættelsestiden

I anledning af 80-året for Danmarks befrielse sælger vi ud af vore bøger fra besættelsestiden. Resten af året kan du købe fem bøger til 100 kr.*) Det gælder følgende titler:

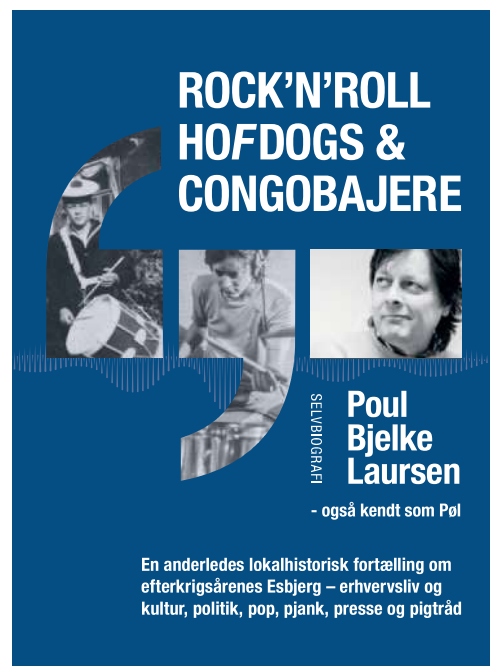
- Otto F. Bache: Alt vel her – Breve mellem Esbjerg og København fra krigsårene 1939-1945.
- Hartvig H. Rambusch: Esbjerg-Neuengamme og retur.
- Øjvin Jensen: Jernedreng under besættelsen.
- Ingvar Schønemann: Min Krig. En legende om barndom, besættelse og befrielse.
- Dorthe Petersen: Thue og hans tid
- Frants Gertsen: "Åh, det var så lidt". Erindringer fra besættelsestiden og modstandskampen i Esbjerg.

Så længe lager haves følger hæftet Esbjerg besat og befriet af Else Marie Poulsen og Niels Wium Olesen gratis med ved køb af fem af de øvrige bøger.

*) gælder kun ved køb på læsesalen.

Nye bogudgivelser på vej

Den 2. juli kl. 15-17 præsenterer vi Poul Bjelke Laursens bog Rock'n'roll, Hofdogs & Congobajere. Bogen fortæller om det rytmiske musikmiljø i Esbjerg i 1960'erne og 1970'erne. Bogen, som endnu ikke er klar fra trykkeriet, kommer til at koste 400 kr.

Lone Wiil, Hjerting, har udgivet bogen Mennesker jeg mødte i Hjerting. Bogen, som koster 200 kr., præsenteres i Varmings Boghandel, men kan også købes hos os.

Vi holder lukket på læsesalen i uge 28,29 og 30, men brug ferien til at gå på opdagelse på vores hjemmeside: eba.esbjerg.dk. God sommer.